

oly Semminek, mely semmit se teremtő,
és ne áltasd magad, hogy volt Teremtő,
Külön Balsorsod, hogy gödörbe lőnek,
Külön Balsorsod, a fényes előleg,

Külön Balsorsod, a bánatnyi csillag,
Külön Balsorsod, mit érted kivívtak,
Külön Balsorsod, ahogy belepustulsz,
érdemtelen sorsod, hogy jól el sem hullsz.

Temetőbogár-se, nincs-midbe sem túrsz.

Somlyó György

BAUDELAIRE *HALÁL*-CIKLUSA

(Marginális) fordítás – margináliába (fordítva)

1. A *ROMLÁS VIRÁGAI* (1923) ezzel a nem túl sikeres címadással (amelynél persze semmivel sem sikerültebb a mások által előbb [György Oszkár, 1917], illetve később [Tornai József, 1991] használt *A ROSSZ VIRÁGAI*) az első kiadás óta eltelt közel száz esztendő után még mindig elfoglalja kitüntetett helyét a magyar versfordítás pante... (igen, nyugodtan mondhatjuk) panteonjában. Állóképességével csak Arany Shakespeare-fordításai vetekedhettek – azok is csak a legutóbbi időkig (hiszen jó ideje már a *HAMLET*-et és a *SENTIVÁNEJI ÁLMOT* is új fordítás[ok]ban viszik színre). A huszadik század előtti magyar verses fordítások közül jobbára már csak a fölülmúlhatatlan *SIR PATRICK SPENS* maradhatott érintetlen (de hát neki nem kellett a színpaddal megküzdnie). Az egyes versek ritka és a teljes Baudelaire-mű még ritkább magyar újrafordítási kísérletei lepe-regnek róla, mint az eső a márványról. Annak ellenére, hogy a könyv mesterfordítónak (mindenki tudja: Babits, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc) kortárs rajongója, Gyergyai Albert szerint „közös erőfeszítése még mindig [1970-ben] csak ideiglenes megoldásnak” tekinthető, „mert a baudelaire-i egyszerű, erős, közvetlen, élesen pontos stílust, kíméletlen őszinteségét, már-már kibírhatatlan s mégis oly dallamos kiáltását ők is csak legjobb pillanataikban tudják megközelíteni”. Így aztán mások nem is merik megközelíteni sem. S ha igen, többnyire kevés sikerrel. Bár azzal a tudattal (vagy sejtelemmel), hogy Gyergyai e kemény (lexikonbeli) kritikája fontos irányokba mutat, az „egyszerű”, az „erős”, a „már-már kibírhatatlan” jelzők indexével (ha a „dallamos kiáltás”-ból talán le lehetne is faragni valamennyit, az éppen inkább csak a magyar fordítást jellemzi, semmint az eredeti hajlásait követné).

2. Mindezen szempontok ellenére (miképpen egyes szempontok figyelembevételével) (illetve túlnézve ezeken a szempontokon), bármennyire rajongtam a „magyar Baudelaire”-ért, mióta csak megismertem, tizenhat évesen, kezdettől fogva játszottam a merész gondolattal, hogy egyszer majd kapom magam és újrafordítom – ha nem is

az egészet, de legalább azt a legfontosabb, leghosszabb, legutolsó darabját A ROMLÁS (vagy A ROSSZ) VIRÁGAI-nak. A – fölséges – UTAZÁS-t.

Nem utolsó ösztönzéssel járult ehhez az a kamaszmániám (közvetlenül apám halála után, az ő hosszú-hosszú elhallgatottsága utáni hirtelen feltámadásakor a nekrológok sorozatában), hogy rám vár az ő irodalmi jóvátételére fordítandó buzgalom – mi több, hogy semmi más nem is vár rám, mint ez. Posztumusz VÁLOGATOTT VERSEI-nek (szánalmasan összecsapott, kívül-belül szégyenletes) kiadásában mégiscsak ott olvashattam az élén az *egyetlen a sok, a sok közül* fájdalmasan gyönyörű (egy évtizeddel előbb elmondott) „*halotti búcsúztatóját*”, Kosztolányi 1926-ban a zeneakadémiai ünnepségen elhangzott magasztaló írását, amelyet mások elfelejtettek, de én (éppen én! micsoda megsemmisülés!) el sem felejtettem, mert addig sohasem került a szemem elé... És ott volt mellette a még élő, másik barát virtigli nekrológja, a „*nagy mókamester*” (írta róla apám boldogult „balkán-egyleti” ifjúkorukban), a nagy íróniavirtuóz (Karinthy) megrendült siratója. Benne, könnyek között, ezzel a mintegy véletlenül, oda sem illően becsúszó hűvös szakmai megállapítással: „*Baudelaire VOYAGE-át németből fordította, mert nem tudott jól franciául, s ez a fordítás, állítom, hűbb és inspiráltabb mása az eredetinek, mint a német.*”

3. Való igaz, Baudelaire-nek ezt a kétségkívül minden paraméter szerint *legebb* költeményét először Somlyó Zoltán fordította magyarra. Előbb a szabaddkai *Bácskai Hírlap* hasábjain jelentette meg (amely lapnak belső munkatársa volt), 1911. július 2-án, majd 1913-ban SÖTÉT BALDACHIN című verseskötönyvében; vagyis több mint egy évtizeddel a klasszikussá lett, „*magyar Baudelaire*” előtt. Az is igaz, hogy az úttörés kikerülhetetlen buktatóival, kettős csorbát ejtve a kikezdhetsélen formán, keresztrímek helyett félrímekkel, a francia alexandrinust helyenként szeszélyesen nibelungizálva, a magyar költői nyelv megújulásának kezdeti, kialakulatlan, még kereső fázisában, de a baudelaire-i *prae*-helyezethez, a költészet modern napfordulatához illeszkedve, nem egy helyen az (akkor) vadiúj magyar líra ugyancsak vad találékonyságával, néhány telitalálattal is, nemcsak „*a németnél hűbb*” mását adva az eredetinek, hanem, legalábbis helyenként, „*inspiráltabban*” közelítve meg azt Tóth Árpád tíz évvel későbbi, máig klaszikusnak tekintett, bizonyára egyenletesebb, artisztikusabb (de Baudelaire-nél is „*artisztikusabb*”) újrafordításánál.

Titkos fogadalmam tehát a fiúi kegyeletet is magában foglalta. Aztán jöttek az *idők*. És maguk előtt sodorták mind messzebbre az *utazást*. Az UTAZÁS-sal együtt. Egy kerek fél századig. Akkor ért utol – akkor értem utol, amikor a 80-as évek vége felé módodom nyílt a modern francia költészetben tett aktív kóborlásaim gyümölcseit egy vasos kötetben összegyűjtenem. Szinte magától röppent a gyűjtemény élére az eleve öntudatlanul is odaképzelt cím. Amely más nem is lehetett volna, mint AZ UTAZÁS. És ugyanilyen, „*szinte magától*” mód meglett a kötet még nem létező, de egyszerre létrejövő kezdő darabja. Nem írom le még egyszer a sokszor ismételt címet. A kötet 1984-ben megjelent, élén azzal az egyetlen verssel, amely betölthette azt a helyet. Ám kevéssel a megjelenése után egyszerre újra kínozni kezdett a hiány. Az UTAZÁS A ROMLÁS VIRÁGAINAK hatalmas záróköve. De előtte, szorosan hozzátapadva ott ragyognak sötétben az utolsó ciklus kisebb ékkövei. Hat szonett. Nemsokára ezeknek is nekiveselkedtem. El is készültek. Sajnáltam, hogy post partum (vagy post mortem?). Miután már nem kerülhettek bele a könyvbe, nem törődtem velük. Freudi feledéssel hagytam, hogy kézírataik elkallódjanak. Több mint egy évtizede. Aztán egyszer csak keresés nélkül előkerültek. Mintha csak mindig előttem lettek volna.

Charles Baudelaire

A HALÁL

A szeretők halála (CXXI)

Lesz fűszeres szagokkal teli ágyunk,
Heverőnk sírmélyeket tárva föl,
És polcainkon szebb egekbe ájult
Virág, amely csak nekünk tündököl.

Utolsó melegét magunkba zárjuk,
Két szívünk két fáklya, magasba tör,
S kettősen veri vissza ragyogásuk
Kettős lelkünk, ez az ikertükör.

Egy este, mely rózsás és misztikus-kék,
Megosztjuk egymás közt egy szikra üszkét,
Mely búcsúterhes sírásban hal el;

S majd jó az Angyal, a kaput kitarva,
E hű, e víg, s új életet lehell
Vakult tükörrre, kihalt lángolásba.

A szegények halála (CXXII)

Csak a Halál kínál vigaszt, jaj! ő az írja
S célja az életnek, nincs semmi más remény,
Varázsital, amely szívünket ajzza. szítja,
Hogy járassunk ma is estig e földtekén;

Vad viharokon át, havat, jeget kibírva,
Sötét egünk alatt reszketve ő a fény;
A híres fogadó, ahol, mint meg van írva,
Ülhatsz, alhatsz, ehetsz, ha átlépsz küszöbén.

Angyal ő, delejes ujjá álmod bocsájtva
Ránk, elragad szilaj fantazmagóriákba,
Ő vet ágyat nekik, kiket nem fed ruha;

A titkos hombár ő, az Istenek csodája,
Nyomorult koldusok erszénye s őshazája,
Ismeretlen Egek nyíló portikusza!

A művészek halála (CXXIII)

Meddig rázzam bohóccsengőimet, lapos
Homlokod csókolván, komor Karikatúra?
Tegzemből hány gerely vesz el, semmibe hullva,
Míg eltalálom a célt, mely titokzatos?

Lelkünk még sok finom fortélyra hajlamos,
Sok súlyos vasalást bontunk szét törve-zúzva,
Mielőtt készen áll a roppant Kreatúra,
Mit bensőnk pokoli kínok közt áhitoz.

Vannak, akik előtt sosem állt föl a Bálvány,
S e sérült, kárhozott szobrászok a saját
Mellüket s homlokuk faragják kő gyanánt,

Zord Kapitólium! Csak egy reményt találván:
Hogy a Halál, amely mint egy új Nap vakít,
Kibontja majd agyuk rejtett virágait!

A nap vége (CXXIV)

Ész nélkül, pislá fény alatt itt
Lohol a hangos és pimasz
Élet, itt táncol és vonaglik.
Így hát, mihelyt feltűnik az

Ég alján kéjesen az este,
Még az éhség is enyhülő,
S minden, a szégyen is feledve,
A Költő szól: „Itt az idő!

Lelkem s gerincem, ész meg érzék
Csak rád vár forrón, nyugalom;
Szívemben álmodik a rémség,

Hát hanyatt fekszem ágyamon,
S függönyeidbe burkolom
Magam, ó frissítő sötétség!”

Egy kíváncsi álma (CXXV)

Az édes fájdalom már téged is megejtett,
Kérdik-e tőled is: „Miféle szerzet ez?”
– Halálomon voltam. Lelkem furcsa elegy lett,
A szerelem-beteg vágy iszonnal vegyes;

Szorongás és remény bensőmben kiegyeztek.
És ahogy a homok fogyott, a végzetes,
Kínom mind élesebb és élvezetesebb lett;
Tudtam: ez a világ tőlem már messze lesz.

Úgy voltam, mint gyerek, ki habzsolná a látványt,
S a függönyben csupán csak gyűlölt akadályt lát...
Végül jött a való, mint hűvös jelenés:

Meghaltam – ennyi volt, s a hajnal borzadálya
Bebugyolált. – Mi az! Csak ennyi az egész?
Felment a függöny, és én álltam, egyre várva.

4. Baudelaire kedvenc formája a szonett. (A ROMLÁS VIRÁGAI százhuszonnégy, római számmal jelzett darabja közül ötvenöt szonett, csekély hiánnyal az összesnek a fele.) Hosszú szünet után a francia költészetben. A XVIII. század klasszicista racionalizmusa szétzúzta a szonett szakrális féltését, a rá következő század romantikájának gáttalan áradása elmosta rituális tömörségét. (Mondanom sem kell, ha csak mellesleg is, hogy a „századok” csak jelképesen és nem számszerűen értendők. A szonett hanyatlása a XVII. század derekán megkezdődött, és felvirágzása a XIX. század közepén, éppen Baudelaire-rel újraindul. Bár a modern kori történetírás úgy tesz, mintha nem tudná, de mindnyájan tudjuk, hogy a történelem nem századokkal osztható...)

A ciklus öt szonettje, szorosan egymásba kapcsolódva, nem az egyöntetűség, hanem éppen a változatosság láncára fűzve, AZ UTAZÁS-on át vezet AZ UTAZÁS utolsó, VIII.-nak jelzett legrövidebb részének két szakaszáig, „Az örvények alá – Pokolba? Égbe? mindegy!” – nemcsak a hőn várt „*Ismeretlen*”-ig, a még hőbbben „*várva várt*” „*új*”-ig. Az öt szonett öt arca (még inkább *álarca*) egyszerre a *halálnak* és a *szonettnek*. Az öt szonett ötféle arculata a szonett végtelen variációinak, és ötféle arculata a halál végtelen variációinak. A *szeretők* halála (illetve szonettje) abab abab ccd ccd rímképlettel látja el a dekaszilláb metrumú sorokat, a *szegényeké* ugyanilyen rímeléssel zárja a maga alexandrinusait, a *művészeké* ugyancsak alexandrinusokkal fordul felénk, de már abba abba cdd cee rím-arcot öltve; a *napé* (amely egyben a *költőé*) felgyorsítja az időt könnyed nyolc szótagos tánclépéseivel, amelyek „*végén*” mintegy bokára csatolt csengőként a változatosabb abba cdcd efe eef rímlánc csilingel, hogy az utolsó, a csodaleső, gyerekké változott, egyszerre csalódott és megnyugodott izgága *kíváncsi* a kiábrándító halál előtt újra elnyújtott alexandrinusok lelassító ábrándjaiba merülve megint csak egy másik, abab ccd ede rímlépcsőn tűnik el előlünk.

5. Most már, ha valaki azt hinné, hogy e sorok tétovázó írója vagy bárki más azt hisheti, hogy bármilyen állításokkal meg tudná környékezni azt a titkot, amely törvényszerű kapcsolatba hozza az itt ismertetett, szótagszámláló és rímképlet-felállító, mocsosan prózai verstani adatokat a költemény legbensőbb tartalmával és értelmével, az súlyos tévedésben leledzik. De aki netán kételkedne e kapcsolat megbonthatatlan törvényszerűségében, az jobb, ha nem olvas verseket. A modern költészet legfőbb kútfőjének műve nem feladvány. Nem is gyerekkiszámoló. És nem is magas fokú egyenlet, amit meg lehet oldani. De eljátszani vele. És magunkévá tenni. Lehet. Létrejötté után mintegy másfél évszázaddal. „*Semper eadem.*” És sempervirens. A költő demonológiájának matematikája.

6. A szonettek struktúráját, mint láttuk, nem a hasonlóság, hanem a különbözőség tartja együtt, elszakíthatatlan variációláncba fűzve. Ugyanígy az egyes szonetteknek megvan a maguk vokabuláris és vokális láncolata is, a hangzás és az értelmezés pontjaival és ellenpontjaival. Az előzőt nem kívánom érinteni, minthogy az a fordítás legkényesebb és legellenőrizhetetlenebb terrénuma. Az utóbbiban felhívnám a figyelmet a (gyengébbek kedvéért) nagy kezdőbetűvel is jelzett *hívószavakra*. Az első két szonettben azonosak. A szeretők előtt az Angyal „*a kaput kitarva*” „*új életet lehel*” *ama par excellence* meghatározhatatlan „*rózsás és misztikus-kék*” estén; és ugyanő az, aki megnyitja a szegények előtt a „*híres fogadót*”, s „*ő vet ágyat nekik*”. „*Az ismeretlen Egekben*” – amelynél, ugye, nem ismer *földibb* üdvözülés- és megváltást semmilyen metafizika. A súlyosabb tilalom megszegése azonban a művészekre vár. Ők *Bálványt* állítanak maguknak (sőt: *faragnak* magukból), s ami már valóságos szembeszállás, sőt versengés az Istennel: „*pokoli vágyakozással*” („*l’inferral désir*”) a „*kínok közt létre hozott*” *Teremtény* iránt. S akiknek a Halál csak „*új Nap*”, amely agyuk teremtményeit („*rejtett virágait*”) halhatatlanná teszi. A *Költő* számára pedig ugyanez a *Nap* minden nappal véget ér; az Élet mindennap meghal, s e „*rémség*” elől nincs más menedék, csak a „*sötétség*”. Láttuk, a harmadik és negyedik szonettet összeköti a Nap – ugyanígy: a költő az éjféli sötétség függönyébe burkolózik (*rouler*), ahogy a kíváncsit „*a hajnal borzadálya bugyolálja be*” (*m’enveloppait*). Igazi megváltás csak a kíváncsinak jut, aki „*mint gyerek*” ámuldozik a halál *látványa* előtt, amely számára csak olyan, mint a bábszínház: csodaálom, de talán nem is olyan csoda. Mint egy „*balázsolás*”. „*Talán... nem is olyan nagy dolog a halál.*” Vagy felnőtt áhítat, vagy gyermekded ámulat. Kérdőjellel vagy anélkül: „*Csak ennyi az egész.*”